

Δ. Ν. Μαρωνίτης: Οι μεγάλοι Απόλογοι

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Νέκυια

<https://epopteia.gr/65/d-n-maronitis-i-megali-apologi/>

Από το Δ. Ν. Μαρωνίτης & Λ. Πόλκας *Αρχαϊκή επική ποίηση: από την Ιλιάδα στην Οδύσσεια*, εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη 2007.

[...]

Απείθαρχη και συνάμα πειθαρχική η “Μεγάλη Νέκυια” στον τριαδικό κανόνα των “Μεγάλων Απολόγων”, υπερασπίζεται τον εξαιρετικό της ρόλο, προχωρώντας σε μεγαλύτερο βάθος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποκαλύπτει τον βυθό της *Οδύσσειας*, κάτω από την τρικυμισμένη επιφάνειά της, όπου σμίγουν τα δύο γονιμότερα σπέρματα του έπους: ο νόστος και ο θάνατος. Το γεγονός ότι ο Οδυσσέας οφείλει να κατέβει στον Άδη, για να μάθει από τη σκιά του μάντη Τειρεσία (του μόνου εχέφρονα νεκρού στον κάτω κόσμο) την εξέλιξη και την έκβαση του νόστου του (αλλά και το οριστικό τέλος της ζωής του), δείχνει ότι νόστος και θάνατος επικοινωνούν εδώ μεταξύ τους· ότι στην παραδειγματική αυτή περίπτωση ο θάνατος γίνεται αγωγός του νόστου· ότι ο νόστος οφείλει να περάσει μέσα από τον αγωγό του θανάτου για να συντελεστεί· ότι ο νόστος αποτελεί αποδοχή και συνάμα υπέρβαση του θανάτου.

Υπάρχει στην πέμπτη ραψωδία μια παρομοίωση που εικονογραφεί αποκαλυπτικά αυτό τον συνειρμό θανάτου και νόστου: ο Οδυσσέας, συντριμμένος από τον Ποσειδώνα ναυαγός μεταξύ Ωγυγίας και Σχερίας, στο όριο θανάσιμης εξάντλησης, ανυψωμένος στην κορυφή ενός κύματος, βλέπει επιτέλους αντίκρυ του στεριά, και ξαφνικά τον συνεπαίρνει αναστάσιμη αγαλλίαση (ε 388-398):

Κι ωστόσο δυο μερόνυχτα, δοσμένος στο μεγάλο κύμα,

είδε πολλές φορές τον χάρο με τα μάτια του.

Μόνο την τρίτη μέρα, σαν την ξημέρωσε η Αυγή
με τους ωραίους πλοκάμους, έπεσε ο άνεμος,
γαλήνεψε, κι έγινε νηνεμία.

Και ξαφνικά βλέπει στο πλάι του στεριά· όπως τον σήκωσε
ψηλά ένα μεγάλο κύμα, την είδε μπρος του με το κοφτερό του
μάτι.

Πόση αγαλλίαση νιώθουν παιδιά που αναστήθηκε ο πατέρας τους –
τον είχε βρει και τον κρατούσε στο κρεβάτι

βαριά αρρώστια που τον παίδεψε πολύ· μέρα τη μέρα έλιωνε,

καθώς ο δαίμονας τον χτύπησε ο φριχτός· και τώρα

που οι θεοί τού λύνουν τα δεσμά της συμφοράς του,

αγάλλεται· τόση αγαλλίαση φέρνει στον Οδυσσέα η θέα

της στεριάς της δασωμένης.

Ανάλογο συνειρμό νόστου και θανάτου υπονοούν και τα
ετυμολογικά λεξικά. Όπου το ουσιαστικό νόστος και το ρήμα
νοστέω σημασιολογούνται ως δείκτες απροσδόκητης σωτηρίας
κάποιου μετά από θανάσιμη αρρώστια.

Το ζεύγος ωστόσο νόστου-θανάτου εμφανίζεται και στην κρίσιμη
εκείνη ακμή του έπους, όταν ο Οδυσσέας μεταφέρεται ενύπνιος,
με το αυτόματο καράβι των Φαιάκων, στην Ιθάκη, εξαντλώντας τον
εξωτερικό του νόστο και εγκαινιάζοντας τώρα τον εσωτερικό του
νόστο. Πρόκειται για τους στίχους 70-92 της δέκατης τρίτης
ραψωδίας, ως τελευταίο σταθμό των “Μεγάλων Απολόγων”. Σ’ αυτό
λοιπόν το πλαίσιο ο βαθύς ύπνος που έχει απορροφήσει τον
Οδυσσέα, σε όλη τη διάρκεια της θαλασσινής επιστροφής του προς
την πατρίδα, χαρακτηρίζεται με τρία, φαινομενικώς αντιφατικά

μεταξύ τους, κατηγορούμενα. Ονομάζεται: *νήδυμος, νήγρετος* και *θανάτω ἄγχιστα ἐοικώς*. Που πάει να πει: ύπνος γλυκός, αξύπνητος, με θάνατο απaráλλακτος. Εδώ λοιπόν νόστος και θάνατος προς στιγμή εξισώνονται, και το ίσον της παράξενης αυτής εξίσωσης το καταλαμβάνει ο ύπνος.

Με άλλα λόγια, ο ύπνος γίνεται αρμός μεταξύ νόστου και θανάτου, σχηματίζοντας τώρα το ανθρωπολογικό και ανθρωπογνωστικό τρίπτυχο: “νόστος-ύπνος-θάνατος”. Υπενθυμίζεται ότι στον Ησίοδο Ὑπνος

και θάνατος θεωρούνται, αδέλφια. Ως αδελφοί εξάλλου στην *Ιλιάδα* επιφορτίζονται από τον Δία να μεταφέρουν στην πατρική Λυκία το νεκρό σώμα του γιου του Σαρπηδόνα, εκτελώντας την αποστολή ενός νεκρώσιμου νόστου (Π 676-683). Ο νόστος βέβαια του Οδυσσέα δεν είναι νεκρώσιμος, όπως του Σαρπηδόνα και του Έκτορα στην *Ιλιάδα*. Η “Μεγάλη Νέκυια” της *Οδύσσειας* ωστόσο δείχνει ότι κάθε ασυντέλεστος νόστος ακουμπά στο όριο του θανάτου. Πως πρέπει να περάσει από το σύνορο αυτό, για να συντελεστεί, ώστε έτσι να γυρίσει σε προσωρινή ανάσταση. Γιατί, τον τελευταίο λόγο, έτσι κι αλλιώς, τον έχει ο θάνατος. Καλόδεκτος, όταν έρχεται στην ώρα του, καταπώς λέει ο Τειρεσίας στον Οδυσσέα, προλέγοντας τα τέλη της ζωής του (λ 134-137):

Ο θάνατός σου λέω θα σε βρει απόμακρα απ’ τη θάλασσα,
ήσυχος και γλυκός, τέτοιος θα ‘ρθει για να σε σβήσει
σε βαθιά, μεστά γεράματα· και γύρω σου λαοί,
όλοι θα ζουν ευτυχισμένοι. Αυτός ο λόγος μου,
αλάνθαστος κι αληθινός.